

УДК. 159.922.8

**Analysis of studies of psychological peculiarities
of student youth in the conditions of war**

**Аналіз досліджень психологічних особливостей
студентської молоді в умовах війни**

Zinchenko Oleksandr

Ph.D. in psychology, leading researcher

Зінченко Олександр Володимирович

кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник

zi85@ukr.net

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4625-7533>

*Laboratory of Modern Information Technologies of Education of G.S. Kostiyk
Institute of Psychology of the NAES of Ukraine*

2, Pankivska str., Kyiv, 01033

*Лабораторія сучасних інформаційних технологій навчання Інституту
психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

Паньківська, 2, Київ, 01033

Abstract

The purpose of the article is to analyze studies of the psychological peculiarities of student youth in the context of social processes related to the Russian-Ukrainian war. The implementation of this research objective is based on the usage of a set of theoretical methods - analysis, synthesis, generalization, and modeling. It has been determined that the actual directions of scientific research on this issue are the study of the emotional sphere of young people, adaptation to military conditions of students, and their psychological characteristics in the context of distance learning. It has been determined that the emotional sphere of students is characterized by anxiety, depression, predominance of verbal aggression, and irritability. The factors of student

stress are various and depend on the specific course of hostilities. Adaptation to the educational process in the conditions of war is complicated by the loss of motivation to study, lack of systemic psychological assistance, and potential discrimination. Conditions of wartime change attitudes toward the chosen profession which can potentially change the evaluation of personal future. It has been determined that the key changes in the conditions of war are carried out in such mental phenomena of student youth as the emotional sphere, motivation to study, professional self-awareness, and professional orientation. The practical value of the obtained results consists in the substantiation of planning and implementation of psychological assistance programs for higher education students. Prospects for further research on the problem are seen in planning and conducting empirical studies of the cognitive, emotional, and communicative spheres of student youth in conditions of war.

Keywords: *student youth, emotional sphere, adaptation, motivation to study, professional orientation, distance learning, war conditions.*

Анотація

Метою публікації є аналіз досліджень психологічних особливостей студентської молоді в контексті соціальних процесів, пов'язаних із російсько-українською війною. Реалізація цієї дослідницької мети ґрунтується на використанні комплексу теоретичних методів – аналізу, синтезу, узагальнення, моделювання. Встановлено, що актуальними напрямками наукових розвідок означеної проблематики є вивчення емоційної сфери молодих людей, адаптації до воєнних умов здобувачів освіти та їхніх психологічних характеристик у контексті дистанційного навчання. Визначено, що емоційна сфера студентів характеризується тривожністю, депресивністю, переважанням вербальної агресії, дратівливістю. Чинники стресу студентів різноманітні й залежать від конкретного перебігу воєнних дій. Адаптація до освітнього процесу в умовах війни ускладнюється втратою мотивації до навчання, відсутністю системної психологічної допомоги, потенційною дискримінацією. Умови воєнного часу змінюють ставлення до обраного фаху, що потенційно може змінити оцінку

власного майбутнього. Встановлено, що ключові зміни в умовах війни відбуваються в таких психічних феноменах студентської молоді, як емоційна сфера, мотивація до навчання, професійна самосвідомість, професійна спрямованість. Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні планування й реалізації програм психологічної допомоги для здобувачів вищої освіти. Перспективи подальших досліджень проблеми вбачаємо в плануванні й проведенні емпіричних досліджень пізнавальної, емоційної, комунікативної сфер студентської молоді в умовах війни.

Ключові слова: *студентська молодь, емоційна сфера, адаптація, мотивація до навчання, професійна спрямованість, дистанційне навчання, умови війни.*

Вступ. У сучасних умовах майже кожне наукове дослідження прямо чи опосередковано стосується проблематики війни. Досить часто такий підхід веде до знецінення наукових розвідок унаслідок фальсифікації та фабрикування даних на догоду кон'юктурі. Такі тенденції в науці не кращі й навіть можуть бути небезпечними через експлуатацію теми війни в маркетингу й масовій культурі. Водночас специфіка наукових розвідок у психології спонукає до необхідності врахування конкретних соціокультурних умов функціонування психічних явищ. З огляду на це важливо дотримуватися чіткої методології психологічної науки для отримання об'єктивних і надійних наукових даних. Так, проведення емпіричних досліджень та реалізація програм формувальних експериментів має базуватися на ретельному теоретичному аналізі, що передбачає не просто огляд наукової літератури, а створення базової теоретичної моделі. Тому аналіз умов російсько-української війни як чинника становлення і розвитку психіки є необхідним для ефективності планування, організації й реалізації відповідних досліджень.

Важливим аспектом стабільності держави є підготовка професійних кадрів у закладах вищої освіти. Сучасна вища освіта перестала бути гарантією забезпеченого й стабільного подальшого життя, що визначає необхідність реформування системи (Akour&Alenezi, 2022). Одним з головних завдань фахової освіти України є підготовка кваліфікованих, конкурентоздатних фахівців, орієнтованих на вдосконалення,

інновації та творчий підхід у професійній діяльності (Zhdaniuk, 2017). Освітня сфера внаслідок війни зазнала суттєвих руйнувань матеріальної структури, що негативно впливає на професійний та науковий фундамент держави і розвиток молоді в цілому (Gubanova, 2023). Негативний вплив воєнних дій на систему освіти полягає в руйнуванні інфраструктури, втраті кваліфікованого персоналу через міграцію або смертність, зниженні фінансування освітніх програм через збільшення витрат на війну (Lai et al., 2007). В умовах війни фокус професійної підготовки передбачає гармонійне поєднання безпеки учасників освітнього процесу та забезпечення якості освіти, що передбачає формування компетентностей для майбутньої фахової реалізації (Horbatiuk&Polishchuk, 2023). Для забезпечення якісної вищої освіти в умовах війни та ефективного реформування системи необхідно вивчати психологічні особливості суб'єктів освітнього процесу. У цьому контексті вивчення психологічних та соціально-психологічних особливостей розвитку студентів є основою підвищення ефективності освітнього процесу в ЗВО, що базується на корегуванні навчального процесу з урахуванням конкретної специфіки здобувачів освіти (Dubinka, 2012). Незважаючи на велику кількість наукових праць щодо психології студентів, дослідження особливостей цієї соціальної групи в умовах війни є недостатнім. Досить часто такі наукові розвідки просто дублюють результати досліджень, проведених до війни. З огляду на це вивчення зазначеної тематики є актуальним як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Метою дослідження є визначення психологічних особливостей студентської молоді в контексті соціальних процесів, пов'язаних з російсько-українською війною.

Реалізація цієї дослідницької мети ґрунтується на використанні комплексу **теоретичних методів** – аналізу, синтезу, узагальнення, моделювання.

Результати. У теоріях вікової періодизації можна виявити різні позиції стосовно визначення студентського віку. Період є досить умовним і відображає приблизний інтервал від 15–16 до 21–25 років, що відповідає юнацькому віку. При цьому основними новоутвореннями є посилення рефлексії, формування життєвих планів; готовність до професійного самовизначення; установка на

свідоме конструювання подальшого життя; інтеграція в різні соціальні життя; розвиток самосвідомості; формування світогляду (Zhdaniuk, 2017). Соціальна ситуація розвитку юнаків і дівчат характеризується кардинальною зміною системи стосунків, що визначається вступом до закладу вищої освіти та навчально-професійною діяльністю як провідною. Особливостями юнацького періоду, що пов'язані з оволодінням майбутньою професією, є загальна «професіоналізація» психічних феноменів; розвиток фахової спрямованості й самостійності; розвиток індивідуальності; формування уявлень про сенс життя (Yavorska et al., 2013). У студентському періоді відбувається подальший психічний розвиток, змінюється структура інтелекту та особистості в цілому, що пов'язано з інтеграцією в нові соціальні спільноти (Dereka et al., 2018).

Оскільки вікова характеристика студентства є недостатньо чіткою, звернемося до соціально-психологічного підходу. L. Vlasenko (2001) зазначає, що студентство – це специфічна соціальна група, що утворюється з різних соціальних прошарків і характеризується соціальною поведінкою і психологічними особливостями, що розвиваються на основі підготовки до майбутньої професії. D. Zhydenko & O. Kulish (2020) на основі результатів емпіричного дослідження здобувачів освіти різних країн зробили висновок, що розвиток особистості студента – це універсальний процес, що суттєво не залежить від соціокультурного контексту. Очевидно, що така позиція потребує додаткових уточнювальних досліджень.

У контексті воєнних дій загальні психологічні тенденції студентської молоді набувають специфіки, що насамперед проявляється в емоційній сфері. Так, здобувачі освіти характеризуються легкою депресією, високою особистісною тривожністю, домінуванням вербальної агресії непрямого характеру, підозрлістю та дратівливістю (Chukhrui, 2023). Дослідник стверджує, що адаптація студентів в умовах воєнного часу пов'язана з контролем гніву. У перші дні війни емоційна сфера студентської молоді характеризувалася домінуванням напруження, тривожності, страху перед невідомим, ненависті до загарбників, бажання зберегти життя (Hruzynska, 2022). Виникнення позитивних емоцій у студентів

пов'язане з поверненням додому після вимушеної евакуації й поєднується з тривогою, відчаєм, втомою, ностальгією за довоєнним життям.

У цілому соціальні трансформації студентського періоду підвищують емоційну нестабільність здобувачів освіти, тому додаткові стресові чинники можуть чинити непередбачуваний вплив (Dubyna et al, 2019). Переживання стресу в ЗВО може суттєво вплинути на психологічне благополуччя суб'єктів освітнього процесу (Barbayannis et al., 2022). Стійкість до стресу є основою покращення академічної успішності та якісної адаптації до системи вищої освіти (Buzhynska et al., 2021; Albers & Pattuwage, 2017). Якщо на початку війни основними стресовими чинниками були несподіваність подій, руйнування звичного життя, страх смерті, провина, відсутність розуміння свого місця в ситуації війни, то через 9 місяців воєнної агресії до таких чинників додалися вимкнення електроенергії, труднощі з інтернет-зв'язком, відсутність технічної можливості дистанційного навчання (Mykhailyshyn et al., 2023). Загальне емоційне напруження ускладнюється досвідом переживання війни (Saveliuk, 2022). Для подолання негативних симптомів емоційної сфери доцільно створити програму психологічної підтримки та консультування (El-Khodary&Samara, 2020).

Адаптація студентів до умов воєнного часу визначається низкою труднощів: використанням інформаційних технологій в освіті, зміною співвідношення видів і форм навчання, втратою мотивації, відсутністю якісної психологічної допомоги, потенційною дискримінацією переселенців (Berezyak et al, 2022a). Виділяють кілька видів адаптації студентів до умов закладу вищої освіти, а саме: організаційну, діяльнісну, професійну, соціально-психологічну, побутову (Mostova, 2022).

Хоча мова йде, зазвичай, про труднощі адаптації студентів першого курсу в умовах воєнного стану, усі перераховані аспекти є актуальними для здобувачів освіти різних років навчання. Зокрема, організаційні аспекти діяльності ЗВО можуть суттєво трансформуватися в умовах війни за рахунок посилення безпекової складової. Наприклад, може зрости ретельність перевірок охорони закладу, посилюється нагляд за свободою дій здобувачів у гуртожитках, до

контролю студентів можуть активно залучатися представники правоохоронних структур. Також в умовах воєнного стану змінюються права і обов'язки студентів як громадян держави. Ці тенденції можуть сприйматися як виправдана необхідність, а можуть загострювати реакції негативізму в юнаків і дівчат. Відбуваються суттєві зрушення в професійній адаптації в плані ставлення до обраного фаху: професія, що вважалася перспективною до початку війни, може втрати свою актуальність в умовах воєнного стану. Суттєво змінюються плани здобувачів на майбутнє у зв'язку з порушенням звичного порядку життя (Dzhedzhera, 2022). З огляду на це може змінитися уявлення про майбутнє і з'явитися розчарування в здобутті освіти. У студентів може суттєво знизитися академічна успішність та послабитися реалізація навчальних умінь (Diab&Schultz, 2021). У плані соціально-психологічного пристосування до умов закладу освіти можуть відбутися зміни, пов'язані з перетворенням особистості студентів. Унаслідок пережитого травматичного досвіду здобувач освіти може стати більш дратівливим, замкненим, тривожним, схильним до депресивних симптомів (Sytnik et al., 2022). Важливим чинником, що визначає пристосування студентської молоді до освітнього процесу, є зміни побутових умов. У цьому контексті особливо гострою є проблема вимкнень електроенергії, що знижує рівень побутового комфорту, змушує адаптуватися до принципово нових умов життя, пов'язаних з неможливістю адекватно задовольнити базові потреби в гігієні та харчуванні. Актуальною соціальною проблемою є зростання під час війни кількості студентів, що працюють, що пояснюється погіршенням фінансового становища населення (Cervantes-Duarte&Fernández-Cano, 2016). Отже, можна припустити, що адаптація до актуальних подій визначає вектор розвитку особистості, оскільки юнацький вік є сензитивним для свідомого формування характеру (Pavlyk, 2015).

Окремо варто звернути увагу на посилення ролі інформаційних технологій в освіті під час війни. Їх ефективне використання у вищій освіті має ґрунтуватися на реалістичному оцінюванні недоліків та переваг, що дозволяє зменшити руйнівні наслідки війни у фаховій підготовці (Galynska&Bilous, 2022). Основними

проблемами впровадження інформаційних технологій в умовах війни є збереження особистих даних, належне технічне забезпечення процесу, необхідність якісної трансформації паперових навчальних матеріалів в електронний формат, низькі навички інформаційного пошуку в інтернеті, зниження академічної успішності (Vázquez-Cano et al., 2022). Є наукові дані, що підтверджують тривалий вплив технологій на прояви тривожності студентів (Kilic et al., 2016). Водночас інформаційні технології дозволяють здобути якісну освіту за рахунок задоволення потреби в безпеці під час війни (Rajab, 2018).

Інформаційні технології є основою дистанційного навчання, що має спиратися на чіткі критерії (Smulson et al., 2012). Його оптимізація в умовах війни має відповідати таким умовам: актуальність (відповідність обсягу і рівня складності матеріалу особливостям здобувачів); коректна швидкість освітнього процесу; забезпечення ефективного зворотного зв'язку; забезпечення психологічної підтримки студентів; стимулювання навчальної діяльності; урахування непередбачуваних обставин воєнних дій у плануванні курсу (Бао, 2020). Важливими психологічними аспектами дистанційного навчання в умовах війни є формування належної мотивації та рефлексії студентів (Zinchenko et al., 2022).

В умовах війни однією з найгостріших проблем є суттєве зниження навчальної мотивації здобувачів освіти (Berezyak et al, 2022b). Експериментально доведено позитивний вплив дистанційного навчання на формування навчальної мотивації та професійних знань майбутніх фахівців в умовах війни за умови спланованої емоційної підтримки. Водночас дистанційна освіта є недостатньо ефективною для формування практичних фахових навичок і професійної рефлексії студентів (Ратук et al., 2022). Освітня мотивація в умовах війни має базуватися на активізації діяльності студентів та стимулюванні позитивних емоцій, що стабілізують обсяг і міцність засвоєних компетентностей (Lakhmotova, 2022).

Дискусії. Огляд теоретичних джерел дає можливість констатувати, що психологія студентської молоді в умовах війни вивчається в рамках з'ясування

особливостей емоційної сфери, показників адаптаційного ресурсу особистості, специфіки дистанційної освіти. Емоційна сфера особистості перебуває в постійній трансформації, що залежить від конкретних умов перебігу воєнних дій (Hruzynska, 2022). Провідною тенденцією здобувачів освіти є переживання стресу, що характеризується комбінованим впливом несприятливих умов закладу освіти і умов воєнного часу (очікування небезпеки, переживання за близьких, загальний негатив інформаційного поля, вибухи, повітряні тривоги тощо). Адаптаційний ресурс студентської молоді може швидко вичерпуватися внаслідок реакції на умови воєнного часу. Водночас здобувачі освіти, які залишилися в країні, адаптувалися до нових умов швидше, ніж студенти, які емігрували за кордон (Denefil et al., 2023). Основними чинниками, що заважають ефективній освітній адаптації студентів в умовах війни, є невизначеність майбутнього, постійне очікування небезпеки, непередбачуваність освітнього процесу, побутовий дискомфорт, зростання загального рівня агресивності соціуму. Ці аспекти можуть ускладнюватися в контексті дистанційної освіти, що характеризується специфічними психологічними особливостями. Загалом, вплив інформаційних технологій на студентів в умовах війни має враховувати такі психологічні аспекти: точність і зрозумілість викладання матеріалу викладачем, що враховує інтелектуальну сферу суб'єкта навчання; структуру мотивації студентів в освітньому процесі; соціально-психологічний аспект освіти; можливості стабілізації емоційного стану здобувачів (Martin, 2020). Оптимізація впливу інформаційних технологій на психіку здобувачів освіти суттєво залежить від спеціальної підготовки педагогів – як технічної, так і методичної ([Hanımoğlu, 2018](#)).

Можемо констатувати відсутність досліджень пізнавального розвитку та міжособистісних стосунків студентської молоді в умовах війни. У цьому контексті доцільно запропонувати певні міркування. Ключовими аспектами розумової активності студентів, що забезпечують ефективність професійної підготовки, є пізнавальний інтерес, ініціатива на заняттях, інтелектуальна самостійність, мобілізація розумових ресурсів під час розв'язання завдань (Klevaka&Hryshko,

2020). В умовах воєнного стану пізнавальний інтерес суттєво знижується, а ефективному розв'язанню завдань може заважати відсутність концентрації уваги. Студенти багато часу проводять у мережі з метою моніторингу інформаційного поля, що також заважає консолідувати інтелектуальні зусилля на освіті. Зниження інтелектуальної активності в навчанні може визначатися розчаруванням в обраній професії в умовах війни.

У міжособистісних стосунках студентів фіксується поступове зниження соціальної контактності протягом навчання в ЗВО (Zhuravlova et al., 2020). Велике значення для студентського віку має довіра в спілкуванні, що стимулює розвиток психологічної грамотності, когнітивної та поведінкової культури, створює основу для саморозвитку (Biletska, 2020). Припускаємо, що в умовах війни знижується суспільна контактність і рівень довіри студентів у стосунках. Потенційний негативний вплив на соціальну взаємодію студентів обумовлює нестабільність емоційної сфери та стан перманентного стресу в умовах війни. На спілкування впливає суб'єктивне ставлення до актуальних подій у державі, зокрема, у плані диференціації соціальних контактів за принципом «свій – чужий».

Висновки. У роботі проаналізовано результати досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, спрямовані на виявлення особливостей психіки студентської молоді в умовах воєнної агресії російської федерації. У процесі дослідження ми надавали перевагу соціально-психологічному підходу до розуміння феномену студентства. Встановлено, що найбільш актуальними векторами наукових розвідок проблеми є вивчення емоційної сфери молодих людей, адаптації до воєнних умов здобувачів освіти та їх психологічних характеристик у контексті дистанційного навчання. Водночас особливості інтелектуальної та комунікативної сфер студентів в умовах війни залишаються недостатньо з'ясованими. Визначено, що емоційна сфера студентів характеризується тривожністю, депресивністю, переважанням вербальної агресії, дратівливістю. Чинники стресу студентів є різноманітними і залежать від конкретного перебігу воєнних дій. Адаптація до освітнього процесу в умовах війни ускладнюється неефективним використанням інформаційних технологій,

відсутністю системної психологічної допомоги, потенційною дискримінацією. Умови воєнного часу змінюють ставлення до обраного фаху, що потенційно може змінити оцінку власного майбутнього. Ключові зміни в умовах війни відбуваються в таких психічних феноменах студентської молоді, як емоційна сфера, мотивація до навчання, професійна самосвідомість і професійна спрямованість. Практична значущість отриманих результатів полягає в обґрунтуванні планування й реалізації програм психологічної допомоги для здобувачів вищої освіти. Перспективи подальших досліджень проблеми вбачаємо в плануванні й проведенні емпіричних досліджень пізнавальної, емоційної, комунікативної сфер студентської молоді в умовах війни.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

References

Akour, M., Alenezi, M. (2022). Higher Education Future in the Era of Digital Transformation. *Educ. Sci.*, 12, 784. <https://doi.org/10.3390/educsci12110784>

Albers, B., & Pattuwage, L. (2017). Implementation in education: Findings from a scoping review. *Melbourne: Evidence for Learning*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.29187.40483>

Bao W. (2020). COVID -19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2, 113–115. <https://doi.org/10.1002/hbe2.191>

Barbayannis G., Bandari M., Zheng X., Baquerizo H., Pecor K.W., Ming, X. (2022). Academic Stress and Mental Well-Being in College Students: Correlations, Affected Groups, and COVID-19. *Front Psychol.* May 23;13:886344. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.886344>

Berezyak K. M., Nakorchevs'ka O.P., Vasylyeva O.A.(2022a) Psykholohichni osoblyvosti adaptatsiyi studentiv do navchannya v umovakh viyny [Psychological peculiarities of students' adaptation to study under war conditions]. *Perspektyvy ta innovatsiyi nauky (Seriya «Pedahohika», Seriya «Psykholohiya», Seriya «Medytsyna»)*, 10(15), 401-411. <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/11259>. [in

Ukrainian].

Bereziak K.M., Tenkova Z.Iu., Shkrabiuk V.S. (2022b). Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia pid vplyvom voiennoi sytuatsii v Ukraini [Features of distance education under the influence of the military situation in Ukraine]. *Innovatsiina pedahohika*, 51 (1), 141–144. <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/11260> [in Ukrainian].

Biletska O. (2020). Doslidzhennia osoblyvostei psykholohichnykh kharakterystyk u osib yunatskoho viku z riznym rivnem doviry v mizhosobystisnykh stosunkakh [The survey of features of psychological characteristics of adolescents with different level of trust in interpersonal relations]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats RDHU*, 15, 11 -17. <https://doi.org/10.35619/prapr.v1i15.1> [in Ukrainian].

Buzhynska S. M., Skliar S.S., Danilich-Skakun A.A. (2021). Stresostiikist studentiv yak skladnyk uspishnosti navchannia u ZVO [Stress resistance of students as a component of success study in HEI]. *Habitus*, 23, 55–59. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.23.9> [in Ukrainian].

Cervantes-Duarte, L., Fernández-Cano, A. (2016). Impact of Armed Conflicts on Education and Educational Agents. *Revista Electrónica Educare*, 20 (3), 238–261. <https://doi.org/10.15359/ree.20-3.12>

Chukhrii, I. V. (2023). Psykhologichni osoblyvosti emotsiinykh perezhyvan v osib yunatskoho viku [Psychological characteristics of the emotional experiences of youth persons]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykhologhiia*, (6), 54-58. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.10> [in Ukrainian].

Denefil, O. V., Naumova, U. O., & Kharkhalis, Yu. Yu. (2023). Psykhologichna adaptatsiia studentiv, yaki postiino perebuvaly v Ukraini ta vyizhdzhaly za kordon, pid chas viiny. [Psychological adaptation of students who permanently stayed in ukraine and went abroad during the war]. *Zdobutky klinichnoi i eksperymentalnoi medytsyny*, (1), 101–106. <https://doi.org/10.11603/1811-2471.2023.v.i1.13724> [in Ukrainian].

Dereka, T. H., Liashenko, V.M., Tumanova, V.M., Hatsko, O. V. (2018) Psykhologichni osoblyvosti studentiv zakladiv vyshchoi osvity [Psychological features of students of higher educational institutions]. *Pedahohichnyi protses: teoriia i*

praktyka, (3), 7-15. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24659> [in Ukrainian].

Diab, S.Y., Schultz, J-H. (2021). Factors contributing to student academic underachievement in war and conflict: A multilevel qualitative study. *Teaching and Teacher Education*. V 97, January 2021. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2020.103211>

Dubyna, S. O., Khapchenkova, D. S., & Bondarenko, S. V. (2019). Faktory, shcho vplyvaiut na studentsku uspishnist vyvchennia teoretychnoi dystsypliny [Factors affecting the student's progress of study of the theoretical discipline]. *Medychna osvita*, (1), 68–70. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.1.10084> [in Ukrainian].

Dubinka M. (2012). Deiaki osoblyvosti stanovlennia Studenta u protsesi navchalno-vykhovnoi diialnosti VNZ [Some peculiarities of student's formation in the process of training and educational activity of the HEI]. *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriya : Pedahohichni nauky*. 107(1). 166–177. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_107%281%29__26 [in Ukrainian].

Dzhedzhera O. (2022). Emotsiina stiiikist zdobuvachiv osvity v umovakh viiny yak problema vyshchoi shkoly [Emotional stability of educators in war conditions as a problem of higher education]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy*, 18. 73–80. <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i18.281> [in Ukrainian].

El-Khodary B, Samara M. (2020). Effectiveness of a School-Based Intervention on the Students' Mental Health After Exposure to War-Related Trauma. *Front Psychiatry*. 26;10:1031. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.01031>.

Galynska, O. & Bilous, S. (2022). Remote learning during the war: challenges for higher education in Ukraine. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 1. 1–6. <https://doi.org/10.46299/j.isjel.20220105.01>.

Hanımođlu E. (2018). The Impact Technology Has Had on High School Education over the Years. *World Journal of Education*. Vol. 8, No. 6. 96 –106. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1200405.pdf>

Horbatiuk, O. & Polishchuk, S. (2023). Osoblyvosti funktsionuvannia zakladiv vyshchoi osvity pid chas viiny: ochna ta dystantsiina formy osvity, yikh kliuchovi

perevahy ta nedoliky [Features of the functioning of institutions of higher education during the war: face-to-face and distance forms, their key advantages and disadvantages]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 66, 5–13. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-66-5-13> [in Ukrainian].

Hruzynska I. (2022). Problema emotsiinoho reahuvannia na stresovi sytuatsii v umovakh voiennoho stanu [The problem of emotional response to stressful situations under the conditions of marital state]. *Visnyk NAU. Seriiia : Pedahohika. Psykholohiia*. 2(21). 97–107. <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/59158> [in Ukrainian].

Hubanova T.O. (2023). Funktsionuvannia zakladiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu: suchasnyi stan ta perspektyvy [Functioning of higher education institution in conditions of martial state: current state and prospects]. *Kyivskyi yurydychnyi zhurnal*, 3, 23–31. <https://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/19/17> [in Ukrainian].

Kilic, M., Avci, D., & Uzuncakmak, T. (2016). Internet Addiction in High School Students in Turkey and Multivariate Analyses of the Underlying Factors. *Journal of Addictions Nursing*, 27(1), 39–46. <https://doi.org/10.1097/JAN.000000>

Klevaka L.P., Hryshko O. I. (2020). Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannia piznavalnoi aktyvnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity [Psychological and pedagogical conditions for the formation of cognitive activity of higher education students]. *Psykholoho-pedahohichni koordynaty rozvytku osobystosti : zb. nauk. materialiv I Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 2-3 cherv. 2020 r. Poltava : Natsionalnyi universytet imeni Yuriiia Kondratiuka..* 114-119. <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PolNTU/7485> [in Ukrainian].

Lai B., Thyne C. (2007). The Effect of Civil War on Education, 1980-97. (2007). *Journal of Peace Research*. 44, No 3, PP. 277–292. <http://doi.org/10.1177/0022343307076631>

Lakhmotova Yu., Shkrabiuk V., Tsapko A. (2022). Motyvatsiia do dystantsiinoho navchannia studentiv vyshchych zakladiv osvity [Motivation for distance education of students of higher education institutions in the conditions of marital state]. *Aktualni*

pytannia humanitarnykh nauk. 55 (2). 195 – 200. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-31> [in Ukrainian].

Martin, A. (2020). How to optimize online learning in the age of coronavirus (COVID-19): A 5-point guide for educators. <https://www.researchgate.net/publication/339944395> [How to Optimize Online Learning in the Age of Coronavirus COVID-19 A 5-Point Guide for Educators](https://www.researchgate.net/publication/339944395)

Mykhailyshyn, U.B., Sukhan, V.S., & Antalovtsi, O.V. (2023). Psykholohichnyi stan zdobuvachiv vyshchoi osvity v period voiennoho stanu [The psychological state of higher education students during the period of military status]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Psykholohiia*, (2), 27–33. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.5> [in Ukrainian].

Mostova T. (2022). Psykholohichni chynnyky adaptatsii studentiv do navchannia v umovakh viiny. [Psychological factors of student adaptation to education in war conditions]. *Naukovi perspektyvy*. 11 (29). 473–479. <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/2473/2476> [in Ukrainian].

Patyk, R., Benyakh, N., Yakymova, O., Yefimova, A., Danylyuk S. (2022). The Use of Information Technology in the Educational Process during Martial Law. *Revista de la Universidad del Zulia*, 38, 696–713. <https://doi.org/10.46925//rdluz.38.38>

Pavlyk, N. V. (2015) Psykholohiia harmonizatsii kharakteru v yunatskomu vitsi: monohrafiia [Character harmonisation psychology in adolescence]. K.: Lohos, 383. <https://core.ac.uk/download/pdf/32310442.pdf> [in Ukrainian].

Rajab, K. D. (2018). The Effectiveness and Potential of E-Learning in War Zones: An Empirical Comparison of Face-to-Face and Online Education in Saudi Arabia, in *IEEE Access*, 6, 6783–6794. <http://doi.org/10.1109/ACCESS.2018.2800164>.

Savelyuk N. M. (2022). Perezhyvannia stresu v umovakh viiny: dosvid ukrainskoho studentstva [Perception of the war-related stress: experience of ukrainian students]. *Psykholohiia: realnist i perspektyvy : zbirnyk naukovykh prats RDHU*. 18. 141–152. <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i18.282> [in Ukrainian].

Smulson, M. L. (Ed.). (2012). Distance learning: The psychological basis.

Monograph. Kirovograd, Ukraine: Imex Ltd. [in Ukrainian].

Sytnik S.V., Miroshnychenko O.M., Svidenska H.M. (2022). Osoblyvosti emotsiinykh staniv zdobuvachiv vyshchoi osvity pid chas viiny v Ukraini. [Peculiarities of emotional states of higher education accessories during the war in ukraine]. *Habitus*. 37. 48 – 51. <https://doi.org/10.32843/2663-5208> [in Ukrainian].

Vázquez-Cano, E., Parra-González, M. E., Segura-Robles, A., & López-Meneses, E. (2022). The negative effects of technology on education: a bibliometric and topic modeling mapping analysis (2008-2019). *International Journal of Instruction*, 15(2), 37-60. <https://doi.org/10.29333/iji.2022.1523a>

Vlasenko L. V. (2001). Kontsepsiia sotsialno-psykholohichnoho suprovodu studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [The concept of social and psychological support for students of higher education institutions]. *Zb. nauk, prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy*. 4 (2) 54–61. <https://core.ac.uk/download/pdf/53036275.pdf>. [in Ukrainian].

Yavorska L. M., Kamyshnikova R. F., Polivanova, O. Ye., Yanovska S. H., Kudelko S. M. (2013). Psykholohichni osoblyvosti studentskoho viku. Na dopomohu kuratoram [Psychological peculiarities of student age] Vyp. 3. Kh. : KhNU imeni V. N. Karazina. 88 [in Ukrainian].

Zhdaniuk L. O. (2017). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti studentskoho viku. [Social and psychological peculiarities of student age]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriya : Sotsialni ta povedinkovi nauky*. 4-5, 28–40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vispdoso_2017_4-5_6. [in Ukrainian].

Zhuravlova L., Kolomiets T., Shmyhliuk O. (2020). Psykholohichni osoblyvosti mizhosobystisnoi vzaiemodii v yunatskomu vitsi [Psychological peculiarities of the interpersonal interaction in adolescence]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 12. Psykholohichni nauky : zb. nauk. prats*. 9 (54). 58–68. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.9\(54\).05](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.9(54).05) [in Ukrainian].

Zhydenko, D., & Kulish, O. (2020). Psykholohichni osoblyvosti studentiv ukrainskykh i zarubizhnykh navchalnykh zakladiv [Psychological features of students of ukrainian and foreign educational institutions]. *ΛΟΗΟΣ. ONLAIN*.

<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/6032> [in Ukrainian].

Zinchenko O.V., Sherudylo A. V., Zhuravel A. V., Mozul I. V., Ihnatenko O. V. (2022). Condiciones psicológicas para la eficacia de la educación a distancia. Revista de Investigación Apuntes Universitarios. 12 (2), 198–224. <https://doi.org/10.17162/au.v12i2.1046>.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (c) 2023 Zinchenko Oleksandr Зінченко Олександр Володимирович

Отримано: 21.10.2023

Відрецензовано: 01.11.2023

Опубліковано: 06.11.2023

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2023.7.2.9>